

vitatkozva) alkotja meg a *megismerés* (*knowing*) és az *elismerés* (*acknowledge*) fogalompárját. Eszerint a megértés alapfeltétele nem csak a tudás/megismerés lesz, hanem a másik elfogadása és tisztelete is — amely során a legjobb szándék szerint kívánjuk megérteni a „hiányosan, kaotikusan, pontatlanul” kifejezni kívántakat, egyúttal a kimondás mögött lévő személyt is. (199–200) Ez a mozzanat teszi lehetővé továbbá azt is, hogy saját megnyilatkozásaimért is felelősséget tudjak vállalni: „a jól ismert köz-jelentés egyszer csak a saját, személyes jelentésem lehet, s így leszek felelős azért, amit mondok.” (328)

Mindennek pedig komoly politikai tétjei is lehetnek, ahogyan arra a kötet zárószövege, Ralph Waldo Emerson 1854-ben elmondott beszédének elemzése is rávilágít. Az amerikai polgárháborút megelőzően ugyanis az északi államok hiába ítélték el a rabszolgatartást, az ország gazdasági érdekeit szem előtt tartva többek között elfogadták az 1850-es ún. *Menekülttörvényt* (Fugitive Law-t), amelynek értelmében az északra menekült rabszolgákat le kellett tartóztatni és visszatoloncolni a déli gyapotföldekre. (339) „Mit tegyen egy értelmiségi, aki [...] tudván tudja, hogy akár saját kertjében is felbukkanhat egy szökött rabszolga, és hogy a közhangulat, a gazdasági érdekeket képviselő politika a menekültek ellen fordul?” (349) — teszi fel a kérdést Kállay Géza, aki szerint „bármennyire is tudjuk, hogy mennyire töredékesen tudunk csak valamiről beszélni, azért valami a másik térfélre kerül abból, amit áttekinthetően, tisztán, pontosan mondunk el, és lesz, aki ezt meghallja”. (351)

Aki ismerte a szerzőt, pontosan tudja, hogy milyen fontos volt számára a fenti felelősség és elismerés jegyében gyakorolt tanári hivatása. De magukban az esszéekben is lenyűgöző a megértésnek és megértetésnek ez az igénye: nem keveseknek írt szak tanulmányokat olvashatunk, hanem olyan (szakmailag persze nagyon is alapos) szövegeket, amelyek egyszerre tájékoztatnak minket és társalognak velünk. Ennek fényében sok gondolkodástörténeti áttekintés kíséri az érveléseket; sőt gyakran kerülnek meglehetősen távoli diskurzusok szövegei is egymás mellé, amely kontextusok egy idő után magukat kezdik el értelmezni: ilyen például az esszé, ahol egymás mellé kerül Chomsky, az *Édes Anna*, Wittgenstein, Csehov, az LGT, Swift és Heidegger is. Ezen túl feltűnő az az egyedi szövegalkotás mód is, ahogyan az értekező szövegekbe beépülnek az előbeszéd fordulatai és közhelelyei (*közös-helyei*) is — amely a közös alapokon nyugvó megértés koncepciójával állhat összefüggésben. De az igazán látványos az, hogy amit az irodalomtörténet-írásról mond Kállay Géza, az saját szövegeire is érvényes: a másakra való nyitottság és az olvasóbarát narratíva létrehozásának alapja a személyes elkötelezettség vállalása, amin keresztül érezheti a befogadó, miért „életbevágóan fontos” az adott témáról beszélni.⁷ (231) A (filozófia- és irodalom)történetírás így maga is performatív cselekedetté válik, amely megjeleníti, személyes tétté változtatja a múlt elemeit.

⁷ Ugyanebbe az elképzelésbe illeszkedik, hogy gyakran saját fordításait használja Kállay. Ezek közül is kiemelkedik az online is elérhető teljes *Macbeth*-fordítása: <http://konyv.ligetmuhely.com/ebook/Macbeth-KallayG-Liget.pdf>.

ANTAL Balázs

Kísérlet és játék rövidkritikával

(Balázs Imre József: *Ezeregy mondat. Kritikák a kortárs irodalomról*, Lector Kiadó, 2017)

Bármilyen régóta is tart akármely róla szóló diskurzus, avagy polémia, az irodalmár szakma még mindig nem tud mit kezdeni az online publikációs felületek felől érkező kihívásokkal — sőt, tulajdonképpen át sem látja azokat. Érdekes és jellemző, hogy a viták tíz éve ugyanolyan kérdések felett álldogálnak, a technológia azonban ezalatt töretlenül haladt előre, s a még ki sem tárgyalt problémák közül jó néhány el is vesztette aktualitását. Ma már nem nagyon beszélünk pdf-ről példának okáért, illetőleg elsősorban nem is monitorról olvasunk hosszú szöveges tartalmakat (sem). Az újabb eszközök és újabb formátumok, mint a kijelzők méretéhez igazodó epub és társai, vagy a reszponzív portáldizájnok, úgy fest, ismét türelmesebbé tették az olvasókat a szövegekkel és azok terjedelmével szemben, elsősorban a mobilkészülökön (mindezt analitikai mérések igazolják) — bár ehhez kétségtelenül az új, másképpen olvasó, a kütyükről pedig mindenféleképpen másképpen gondolkodó generációk járulnak hozzá legfőképpen. S bár ez némi visszarendeződést jelent(hetne, ha egyáltalán lett volna áttrendeződés), azt már nem feltétlen jelenti, hogy az újabb médium érezhetően dinamikusabb terét ne lehetne ki/felhasználni az irodalmi és a (fél)tudományos közlésformák néminemű megújulása révén.

Mindezt azért szükséges előrebocsátani, mert Balázs Imre József új könyve *netkompatibilis*, javarészt eleve online publikálásra született kritikákat tartalmaz — szám szerint éppen százat, melyekben összesen, ahogy a cím mondja, pontosan 1001 mondat áll. Az írások nagy része a Kolozsváron szerkesztett *Transindex* hírportál *Új könyvek* blogján (ujkonyvek.egologo.transindex.ro) jelent meg, illetve jelennek meg folyamatosan az újabb kritikák azóta is. Amivel az is együtt jár, hogy az anyagok az általános hírportál főoldalára is kikerülnek az online fórumokon szokásos ideig-óráig — ezáltal egy blog látogatottságánál sokkal több olvasót talál(hat)nak meg. Márpedig egy általános hírportál olvasói „rohannak”: gyorsan lapoznak, az érdekes címre/cikkre rákattintanak — azonban ha nagyon bonyolult, esetleg áttekinthetetlen, akkor azonnal mennek is tovább. Nos, ezek a kritikák már címeikben is „csak” tíz mondatot ígérnek az olva-

sónak (egyetlen szövegben van még egy +1. mondat is, így jön ki a címbéli szám), aki a neten böngészve rendezettségét ígérő, és kinézetében is rendezettségét sugalló szövegeket lát: számozott mondatokat, s azok „előszavaként” játékos hivatkozásokat, melyek a könyvhöz, annak hangulatához társítanak filmcímet, ételt, színt, szót, színészt, vagy valami hasonlót (pl. a Tompa Andrea *Omerta* című regényéről írott rövidkritika (*Tíz mondat négy sodródásról*) felütésében a következőket: *Szín: Alpin-fehér; szó: földész; ennivaló: valami pépes; film: My Fair Lady; zene: Nick Cave & Kylie Minogue: Where the Wild Roses Grow* — 162). Ezen asszociatív játék *látványa* hívja be az olvasót a szövegbe, ahol azonban már komoly dolgok várják. Merthogy azok a bizonyos *tíz mondatok* szikáran, mindenféle bájcsevegő mellébeszélés nélkül egyből a lényegre mondják. Nem is nagyon tehetnek mást abban a 3–4000 leütésben, amennyi jut nekik. És ez az értekezői nyelv már semmiféle engedményt nem tesz — na jó, nagyon keveset, de azt sem *úgy* —, egyáltalán nem holmi beleérzős könyvajánlókkal állunk itt szemben. A neten jelen lenni Balázs Imre József rövidkritikáinak ajánlata szerint nem feltétlen azt jelenti, hogy lebutítani a szöveget — jelentheti azt is, mint ebben a könyvben: *művelni* a neten olvasókat.

A *tízmondatos* szerkesztésben azért persze van némi jótékony csalás, helyenként több mondatra is szétszedhető egy-egy Balázs Imre József-féle mondat, nem beszélve arról, hogy az idézetekben szereplő teljes mondatokat nem számítja külön, hanem általában saját, egynek számító mondataiba építi be. Egyszerre mindkettőre példa Závada Pál *Idegen testiünkjének* kritikájából: „4. A kapcsolat Závada regényében hatalmat, erőt, sikert jelenthet: »Urbán Vince úgy követi a vitatkozókat, hogy most már csak arra figyel, mikor szűrhatja közbe kikészített mondatát. Amelybe ő hajdani magántanítványának édesatyját, vagyis magát a kormányfőt fogja kifejezetten belefoglalni.« (20); másutt életeket ment, vagy menthetne meg a hálózatban való létezés: Weiner Jankát a bombázások idején megmenti Johann Flammhoz fűződő ismeretsége.” (175) És persze a 4000 leütéses rövidkritika sem feltétlen csak online műfaj, hiszen az ÉS kritikarovata is dolgozik ilyen terjedelmű szövegekkel. A kiegyensúlyozott, lényegelemző attitűddel bíró hosszú mondatok tömörségét aztán helyenként jó ütemérzéssel oldják fel igen hatásos rövid mondatok is: „Az jó, ha egy írónak vannak mániái.” (170)

A négy számozott fejezetbe sorolt írások a tárgyalt könyvek műneme–műfaja szempontjából helyeződnek el: az első rész a verseskötetek, a második a szépprózák, a harmadik a gyerekirodalom, a negyedik pedig a — mondjuk úgy — értekező prózák (általában legterjedelmesebb) kritikáit közli a tárgyalt könyvek szerzőinek ábécé- és azon belül időrendjében — nagy a rend ebben a gyűjteményben! A fülszöveg szerint 2011 óta születtek az írások, a legrégebbi könyv a 2007-ben megjelent *Időmadárkönyv* Kovács András Ferencről, a legújabbak 2017-esek. Bár Balázs Imre Józsefet láthatóan a líra foglalkoztatja leginkább, hiszen lírakritikából van a legtöbb (még ha csak kettővel is több, mint prózából), az irodalmár olvasó számára kétségtelenül a gyerek-

és ifjúsági irodalomról szóló harmadik fejezet a legizgalmasabb. Hiszen ennek a *viruló* műfajnak gyakorlatilag nincsen kritikája, talán kritikai nyelve sem, lévén alapvető meghatározatlanságok veszik körül azt a kritikust, aki e munkának nekifeküdne. Balázs Imre József értekező nyelve elsősorban nem a gyermekeknek olvasmányt kereső szülőknek szól, bár persze különösebb elméleti apparátus sem kell a megértéséhez, és a gyerek-/ifjúsági irodalom kritikáiból azért meg lehet tudni egyet s mását a cselekményről is. Mindenféleképpen tartózkodik azonban a direkt értékelő gesztusoktól, és ez a könyv egészére igaz, bár helyenként a nemtetszés minden egyes mondatából masszívan kiteszik (mint a Murányi Sándor Olivér könyvéről szólóban), máshol esetleg finoman jelzi azt (mint Orbán János Dénes kötete esetében) — egyik zárójelben említett könyv sem a gyerekirodalom-fejezetben szerepel.

A gyerek- és ifjúsági irodalom tekintetében egyértelműen látszanak Balázs Imre József tájékozódási pontjai, akár versről, akár prózáról van szó: az utóbbi egyértelműen a Harry Potter-

univerzum közepre helyezését határozható meg, az előbbi már valamivel komplikáltabb. A Keresztesi József *Mit eszik a kicsoda?* című könyvéről szóló írásban Balázs Imre József a mai magyar gyerekvers kétféle útját vázolja fel: „ha nagyon egyszerűsítünk, van a Weöres–Varró–Havasi–vonulat, és van az Oravecz–Kiss Ottó–Kukorelly-féle.” (183) Ő maga e gyűjteményben mind a két vonulatból hoz példákat (Varró Dániel – Agócs Írisz szerzőpáros vs. Máté Angi), s míg minden egyes írása látható élvezettel feledkezik bele a könyvekbe, érzésem szerint a kísérletező gyerekvers áll igazán közel hozzá (lásd a fentebb hivatkozott, a két vonulat között BIJ olvasatában hidat képező Keresztesi-kötetről, vagy a Kollár Árpád *Milyen madárjáról* szóló írásokat).

A líra- és a prózakritikák igazán széles horizontú világba vezetnek be: első ránézésre is sok a fiatal vagy az erdélyi érdekeltsgű szerző, köztük több olyan (Fischer Botond, Papp Attila Zsolt, Serestély Zalán, vagy a Visky Zsolt – Gábor Zsófia szerzőpáros, a prózáírók között Váradi Nagy Pál), akikről viszonylag kevés a híradás, pedig a munkáik igazán izgalmasak és nagyobb ismertség után kiáltanak. Balázs Imrét jóformán minden érdekli, írásonként újraartikulálódik olvasási stratégiája, és általános érvénnyel hihető, hogy különösebb premisszák nélkül vág neki egy-egy könyv olvasásának. Érdeklék az áthallások, az allúziók, a kortársi kapcsolódási pontok, a világteremtő kísérletek éppúgy, mint a felszabadult költői játék lehetőségei. Nehezen tudnám megmondani e gyűjteményből, mely típusú verseket szereti a legjobban, inkább egy mindenevő képe rajzolódik ki — bár nemcsak innét, és talán nem is elsősorban innét, ismerhető avantgarde iránti vonzalma. A prózakönyvek fejezetében a Balázs Imre József-könyveket jól ismerő olvasónak különösen érdekesek lehetnek a Váradi B. László két könyvéről született írások, hiszen itt az a költő beszél vidra-könyvekről, aki maga is írt ilyeneket. Feltétlen kiemelendő még, hogy két román nyelvű kötetről is található kritika — igaz, az egyiket magyar szerző, Demény Péter jegyzi. Az utóbbiról, vagyis a *Ghidul ipocrijiroiról* szóló írás azért is kiemelendő, mert ebben BIJ egyenesen az után kutakodik, hogy miért nem magyarul írta meg a könyvet szerző. Nagyon izgalmasnak hangzik a (Caragiale-hatás mellett kiemelt) nyelvi összevetés, ugyanakkor — és itt jön a szövegformátum átka — ennek igazán mély kifejtése itt szükségszerűen elmarad.

Azt hiszem, BIJ könyvének tétjei elsősorban a figyelemfelhívás, az elemi elemző mozzanatok, az első lépések megtétele, ahol többnyire már önmagában az pozitív kritika, hogy egyáltalán ír a könyvekről (annak ellenére, hogy ha kell, bírál is) — precizitása mellett is lazán és humorosan, ami egyáltalán nem mellékes jellemzője írásainak. Ha nekem kellene, egyféle ellenmenetképpen, az eleje helyette itt a végén ajánlanom, társítanom „valamiket”, BIJ módszere szerint BIJ könyvéhez, leginkább a színben és az ételben volnék biztos: a *sokszínűt* és a *komplett menüt* kapcsolnám hozzá; és még egy dalt mernék megkockáztatni: KFT, *Amit megeszel, az te leszel*. A többivel nem is kísérleteznék — ez az ő műfaja. Íme a kitaposott út egy igazán netre való és a szakmaiság kritériumait is megtartó kritikanyelvhez!

BÓDI Katalin

Szóra bírni a dülőneveket

(Oravecz Imre: *Ókontri. A rög gyermekei III., Magvető, 2018*)

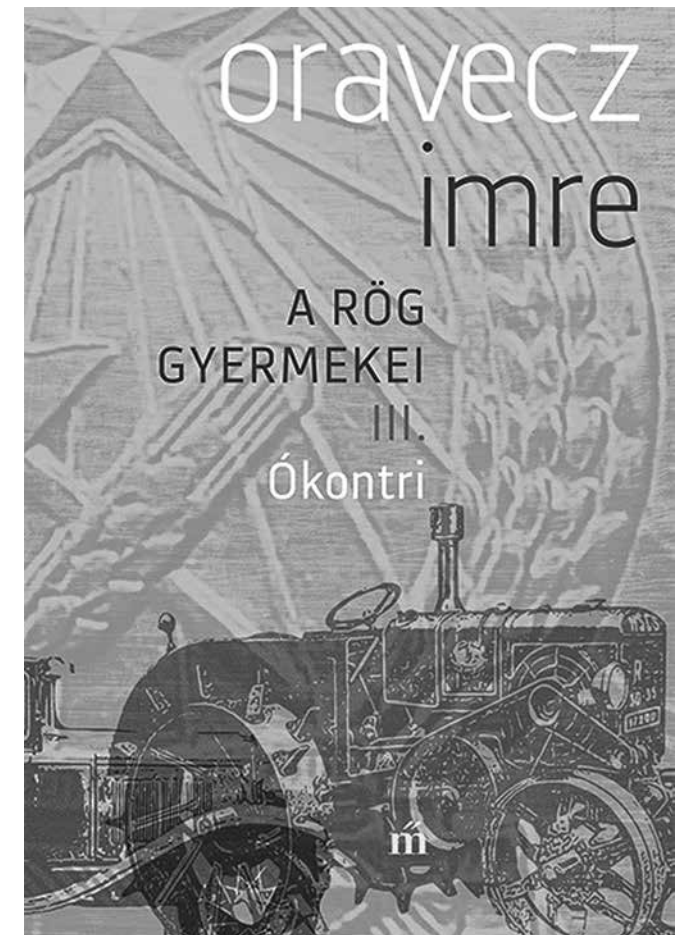
„Érdekes, hogy a dülőnevek közt egy sem akad, amely valami eseményhez, történéshez kapcsolódna, vagy valami ilyesmit sejtetne. Mintha a régi szajlaiak, vagy akik előttük éltek errefelé, nem akartak vagy nem tudtak volna mesélni. Mintha nem esett volna velük a határban semmi emlékeztető, megőrkítendő méltó. Mintha nem támadtak volna rá sehol senkire, nem ontották volna senki vérére. Mintha soha nem borult volna fel a határban kocsi, nem tűnt volna el senkinek a tehene, disznaja, birkája. Mintha sose vesztettek volna el semmit, munka vagy menet közben, kaszakövet, dohányzacskót, bugyellárist, járomszöveget, baltát vagy rudalókötelet. Mintha soha nem akasztotta volna fel magát sehol senki, mintha senki sem találkozott volna boszorkánnyal, táltsossal, ludvércel, és nem látott volna jelenést vagy kísértetet.”
(*Ondrok gödre*, 54)

Szinte zavarónak tűnik annak a műfaji hálózatnak a gazdagsága, amelybe a 2007-ben az *Ondrok gödrével* nyitó trilógia betagozódik: a sociográfia, a faluregény, a történelmi regény, a családregegy, az aparegény, az önéletrajz, sőt a fejlődésregény mintázatainak keresése és egyáltalán a 19. és a 20. századi magyar regény elbeszélői hagyományaihoz és jellegzetes témáihoz való kapcsolódásoknak a kutatása nehéz helyzetbe hozza az olvasót. Tovább bonyolítja feladatait az Oravecz-életmű belső kapcsolódásaira való odafigyelés, vagyis a szajlai magánmitológiát a líra világában megképző verseskötetek, a *Halászember* (1998) és a *Távózó fa* (2016) szöveganyaga, de a trilógia paratextusai is újabb kapukat nyitnak az olvasásban. A kötetben való megjelenéseket megelőző folytatásos közlések, majd az időközben a Magvetőhöz átkerült oeuvre harmadik regénykötetének kiadása és a korábbiak újrakiadása trilógia-címet (*A rög gyermekei*) és új borítódesignt kapott. (Ne feledjük az *Ondrok gödre* alcímét sem: *Az álom anyaga, első könyv*.) Ezek a konkrét regényszövegen kívüli események, tárgyak, címkék, szövegegységek kétségtelenül nem mellőzhetők a trilógia és nevezetesen az azt lezáró *Ókontri* értelmezésében. *A rög gyermekei* számomra a regényfolyam (és Szajla) mágikus realista rétegét és a magánmitológiai vonulat felerősítését jelölte, az újratervezett borítókön megjelenő járművek (cséplőgép, „motorbejcgli” és traktor) pedig a generációs váltások és szakadások tárgyi metaforáiként érthetők. A köteteket megelőző folyóiratbeli szövegközlések nyilván építettek a 19. századi sajtó publikációs gyakorlatára, de míg ez utóbbiban a (marketing-

alapú) vezérfogalom a várakoztatás, az izgalom fokozása és az epilógus elodázása, addig Oravecz harmadik regénye — az első két kötethez hasonlóan — a történekek szintjén teljes mértékben kiszámítható. (Kiszámíthatóság tárgyában frappáns példa Szilasi Lászlónak az *Ondrok gödréről* írt kritikájának a címe az ÉS-ben — 2007. július 20-án —, amely nem más, mint *Óhaza*.)

A történelemkönyvek, a nemzeti emlékezet, a kollektív traumák, sőt, a családi kommunikatív emlékezet pontosan őrzik azt a folyamatot, amelyen az Árvai család generációi, szorosabban három, kicsit tágabban öt generációja végigmegy, a 19. század második felétől 1956-ig, vagy ha túl akarom hangsúlyozni a történelem terhet, akkor vesztés szabadságharcotól vesztés szabadságharcig. A történelmi események közismertsége, illetve a nekik alárendelődő fordulatok ilyesforma kiszámíthatósága (az *Ókontri*-ban a gazdasági válság, a második világháború, a kommunista hatalomátvitel, az államosítások, a beszolgáltatások és az 56-os forradalom utáni megtorlások történéseivel) a cselekmény szintjén eleve korlátozó erővel bír. Már az első kötetet tárgyaló kritikákban — például Bán Zoltán András¹ vagy Jászberényi Sándor² gondolatmenetében — megjelenik az Oravecz-próza narrato-poétikai gyengeségeinek kifogásolása, az epizódyszerű szerkesztés zavaró ritmustörései, a leíró-ismeretterjesztő szakaszok terhessége, a szereplők kidolgozatlansága. A *Kaliforniai fűrj* recepciójában megismétlődnek ezek a kifogások, Herczeg Ákos a negatív kritikák összegzésével azonban ajánlatot tesz az Árvaiak Amerikában folytatódó történetének értelmezésére,³ amely irány Szilasi László fentebb említett kritikájában is jelen van. Ez nem is lehet más, mint a regények sajátos képisége és a képekből létrejövő tablószerűsége, laza aszociációkból szövődő, mégis következtető előrehaladása, reflexiója az emberi létezésről, a készülődésről és az elmúlásról, a döntés lehetőségeiről, az idő lassúságáról és könyörtelenségéről, a történelem uralhatatlanságáról. Az *Ókontri* megerősíti, hogy ez a „nehézkedés” vagy „kidolgozatlanság” az Oravecz-próza jellegzetessége, amely a megszakításokkal, a felfüggesztésekkel, az elodázásokkal, a hiányossággal metapoétikai szinten teszi érzékelhetővé, mennyire nehéz a közelmúltról (politika, társadalom, egyén), a sajátról (érzelmi kötődések, család), a közösről (nyelv, kultúra, hagyományok) kompakt, kauzális logikának engedelmesskedő, sosem létezett epikai teljességgel beszélni. A regények sajátos szerkesztettségének élményével az olvasó egy különleges emlékezetgyakorlat részese lehet, amelyben keveredik a kulturális, a nemzeti, a lokális, a személyes és a kommunikatív emlékezet hagyománya, és amelyben így szükségképpen megbomlik a nemzeti emlékezet ünnepélyes, monologikus, zárt stratégiája. Nem gondolom, hogy Oravecz regényei az elnémitottak, a kirekesztettek ellen-emlékezetét konstruálnák meg, mindenekelőtt különösen érzékletesen adnak hangot a felejtés alá vonódó individuális élményeknek, amelyeket legtöbbször már a családi közösségek sem őriznek.

Az *Ókontri* világa az olvasó számára azért lehet groteszk, mert itt látja működésében azt a kaliforniai farmot, amely

István és Anna földvásárlási és gazdálkodási terveinek és általában furcsa mutációja, több ezer „majlára” attól a Szajlától, ahonnan az apai hatalom elől mentek el, s ahová végül azért nem térnek vissza, mert éppen apaként és anyaként nem tudják maguk mögött hagyni gyerekeiket, halottaikat. „Mert ha visszafordulhattak volna, el sem mentek volna” (384) — olvashatjuk az *Ondrok gödre* utolsó lapján az Amerikába utazókról. „Ez a törvény, a mi törvényünk. Az ember maradjon ott, ahol született, nevelkedett, ahol felnőtt, ahova a Jóisten tette. Ahol otthon van, ahol ismerik, és ő is ismer mindenkit, mindent. Földet, időjárást, határt, hegyet, völgyet, erdőt, utat, vizet, madarat, bogarat, növényt, még a leghaszontalanabb útszéli gázt is. Ne menjen máshova, ne izgágáskodjon, ne kóborogjon, csámborogjon. Maradjon a seggén, üljön meg, keresse, találja meg a boldogulását ott, ahol az apja, nagyapja, annak a nagyapja, meg

¹ BÀN Zoltán András: *Magánmitológia*, Revizor, 2008. 12. 31.; elérhető: <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/48/oravecz-imre-ondrok-godre-az-alom-anyaga-elso-konyv/>.

² JÁSZBERÉNYI Sándor: *Parasztromantika*, Könyvesblog, 2007. 09. 19.; elérhető: <https://konyves.blog.hu/2007/09/19/parasztromantika>.

³ HERCZEG Ákos: *Nyomot hagyni a világban*, A Vörös Postakocsi, 2014. 01. 17.; elérhető: <http://www.avorospostakocsi.hu/2014/01/17/nyomot-hagyni-a-vilagban/>.